

Gradišča brez meja: čezmejna šola arheologije in suhozidne gradnje

Mineva sto let od smrti Carla Marchesettija, velikega raziskovalca prazgodovinskih utrjenih višinskih naselbin na območju tržaškega Krasa, Furlanije in Istre. Njegovo delo je ključno zaznamovalo razumevanje naselbinskih vzorcev v prazgodovini severnega Jadrana. Prav Marchesetti je med prvimi sistematično proučeval tako imenovana gradišča – izraz, ki je danes na ozemlju Slovenije eden najpogostejših toponimov in v arheološki terminologiji označuje utrjene višinske naselbine iz različnih obdobij, zlasti iz časa kovinskih dob in zgodnjega srednjega veka.



Tesna povezanost med arheološkimi raziskavami in suhozidno gradnjo je postala temelj koncepta spomladanske arheološke šole, ki jo organizira ZRS Koper. FOTO: Arhiv ZRS Koper

V Istri in na Kvarnerju pa se pojavlja toponim kaštelir, izpeljan iz italijanskega toponima *castelliere*, ki označuje tovrstna naselja predvsem v bronasti in železni dobi, torej v 2. in 1. tisočletju pred našim štetjem. V okviru projekta Interreg SLO-CRO KAŠTELIR je bil vzpostavljen arheološki park Kašler nad Kortami, ki ga upravlja Pokrajinski muzej Koper. Že tedaj je nastala ideja o čezmejni šoli arheologije gradišč in suhozidne gradnje. V nadaljevanju je bil pripravljen dvoletni program, ki je poleg raziskovalnih dejavnosti vključeval tudi zasnovno mednarodne šole za arheološko raziskovanje gradi-

šč in ohranjanje suhozidne. Ta tradicionalna tehnika, danes vpisana na Unescov seznam nesovne kulturne dediščine, je bila ključna pri gradnji obzidij in temeljev hiš na prazgodovinskih naselbinah tako na kraški kot na flišni podlagi.

Prav tesna povezanost med arheološkimi raziskavami in suhozidno gradnjo je postala temelj koncepta nove šole. Z uspešno pridobitvijo projekta Interreg Slovenija – Italija KAŠTEllieri (Trajnostna kulturno-turistična destinacija Čezmejna Dežela prazgodovinskih gradišč – kaštelirjev Zgornjega Jadrana) je ideja dobila konkretno obliko. Znanstveno-raz-

iskovalno središče Koper (ZRS Koper) je v tem okviru ustanovilo Pisarno za arheologijo Sredozemlja – novo multidisciplinarno raziskovalno in razvojno enoto, namenjeno proučevanju arheološke dediščine severnega Sredozemlja ter prenosu znanj iz preteklosti v sodobne trajnostne, izobraževalne in aplikativne prakse. Ta letos prvič organizira Čezmejno šolo arheološkega raziskovanja gradišč in suhozidne gradnje.

Pomemben del priprav na izvedbo šole je vključevalo tudi prvo gostovanje Fulbrightovega študenta na ZRS Koper. To je bil dr. Brent D. Glass, zaslu-

žni direktor Smithsonianovega Narodnega muzeja ameriške zgodovine (pogovor z njim si lahko preberete v sosednjem prispevku). Dr. Glass je med svojim gostovanjem v Kopru izvedel vrsto predavanj in delavnic s področja interpretacije kulturne dediščine, javne zgodovine in muzeologije, zlasti z vidika osvetljevanja težkih tem ameriške zgodovine. Njegovo sodelovanje je pomembno prispevalo k oblikovanju vsebinskih izhodišč šole in k razmisleku o sodobnih pristopih pri predstavljanju arheološke dediščine širši javnosti.

Prva izvedba čezmejne šole se je začela 23. aprila 2026 na arheološkem najdišču Kaštelir Elerji, ki predstavlja najvišji vrh Miljskega polotoka in hkrati eno večjih prazgodovinskih gradišč tega območja. Gre za izjemno lokacijo, ki jo razpolavlja državna meja med Slovenijo in Italijo. Z izkopavanji je ugotovljena prisotnost štirih naseljitvenih faz. Srednja bronasta doba, železna doba, pozna železna doba do romanizacije in obdobje od 1. stoletja pred našim štetjem naprej. Tudi v rimski dobi je imel Kaštelir Elerji pomembno strateško vlogo. Severovzhodno od naselbine, ob poti, ki vodi na gradišče z italijanske strani, leži manjša plana žarna nekropola Sv. Barbara, kjer so našli ostanke 34 grobov iz obdobja od 10. do 8. stoletja pr. n. št.

Na italijanski strani so arheološke raziskave potekale že od osemdesetih let prejšnjega stoletja, slovenski del pa je bil dolgo nedostopen zaradi vojaškega mejnega varovalnega pasu, ki se je postopoma spustil šele po osamosvojitvi Slovenije. Dosedanje raziskave na italijanski strani so razkrile bogato poselitve v bronasti in železni dobi ter v zgodnjem rimskem obdobju. Med najdbami izstopajo odlomki kamnitega reliefa z upodobitvijo boga Mitre in fragment z latinskim napisom, ki omenja senatorski dekret. Večina teh predmetov je danes na ogled v mestnem muzeju v Miljah.

Šola, ki jo letos organizira ZRS Koper, je pomemben korak v čezmejnem sodelovanju na področju raziskovanja in interpretacije arheološke dediščine. Zasnovana je v dveh vsebinskih sklopih. Prvi del obsega delavnice suhozidne gradnje, v okviru katerih bodo udeleženci sodelovali pri rekonstrukciji kamnitih stopnic, ki vodijo na akropolo gradišča. Drugi del pa vključuje arheološko sondiranje v osrednjem delu najdišča, kjer se bodo udeleženci neposredno seznanili z metodami arheološkega dela in aktivno sodelovali pri izkopavanjih. V aktivnosti poletne šole so vključeni Istituto Veneto di Scienze, Lettere ed Arti, Avgusto d. o. o., ArcheoTest S. r. l., Društvo Jugna in Zveza Sonček.

S tem projektom se simbolno in dejansko brišejo meje, ki so dolga desetletja omejevale raziskovanje skupne dediščine. Hkrati pa šola odpira nove možnosti za povezovanje znanosti, izobraževanja in varovanja kulturne krajine, ki jo sooblikujejo prav gradišča oziroma kaštelirji – nemi, a izjemno zgodovorni pričevalci naše skupne preteklosti.

DR. MAŠA SACCARA,
vodja Pisarne za arheologijo Sredozemlja
ZRS Koper

DR. TILÉN GLAVINA,
vodja Centra humanističnih znanosti
ZRS Koper

Interreg
Italia-Slovenija
KAŠTEllieri



Prispevek je nastal v okviru projekta KAŠTEllieri (Trajnostna kulturno-turistična destinacija Čezmejna Dežela prazgodovinskih gradišč – kaštelirjev Zgornjega Jadrana, št. projekta: ITA-SI0600226). Projekt KAŠTEllieri sofinancira Evropska unija v okviru Programa Interreg VI-A Italija-Slovenija.